

ГЕНДЕРНІ ВЛАСТИВОСТІ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано творчі можливості людини. Визначено, що творчість – одна з необхідних умов становлення психологічно гармонійної людини. На основі емпіричних зрізів доведено, що творчі резерви особистості мають свої відмінності за гендерним чинником.

Ключові слова: творчість, потенціал, особистісний розвиток, гендер.

Крижановская З. Ю. Гендерные особенности творческого потенциала.

В статье анализируются творческие возможности человека. Определено, что творчество является одним из необходимых условий становления психологически гармоничного человека. На основе эмпирических срезов доказано, что творческие резервы личности имеют свои отличия по гендерному фактору.

Ключевые слова: творчество, потенциал, личностное развитие, гендер.

Kryzhanovska Z. Yu. Gender Properties of Creative Potential of Personality.

The paper analyzes the creative abilities. Determined that creativity is a prerequisite for becoming psychologically harmonious person. Based on empirical sections proved reserves that creative personalities have their differences by gender factor.

Key words: creativity, potential, personal development, gender.

Постановка наукової проблеми та її значення. Творчу особистість в усі періоди розвитку суспільства вважали одним із найголовніших його досягнень. Сучасне українське суспільство також потребує творчих людей в усіх галузях людської діяльності. Саме тому проблема створення умов для виявлення й розвитку творчого потенціалу кожної особистості є однією з найбільш актуальних і невідкладних. Формування та розвиток творчого потенціалу й підвищення активності особистості пов'язані з функціонуванням соціальних інститутів, особливе місце серед яких займає освіта. Від цього інституту залежать можливості здобуття знання, саморозвитку, самодіяльності, актуалізації інтелектуального потенціалу майбутнього фахівця. Важливими для аналізу цього кола питань є роботи К. А. Абульханової-Славської, В. С. Біблера, Д. Б. Богоявленської, М. С. Кагана, Я. А. Пономарьова, О. К. Тихомирова, В. Є. Хмелька, А. Т. Шуміліна, О. К. Чаплигіна, М. Г. Ярошевського та інших авторів, присвячені питанням творчості особистості. Широкий пласт досліджень міститься в дослідженнях І. Ю. Білохвостикової, І. Д. Ковальової, О. О. Якуби, у яких розкрито

питання сутності людської активності у творчому процесі, соціально-психологічні основи творчості.

Аналіз наукових праць засвідчує, що на сьогодні накопичено значний теоретичний матеріал, який дає змогу розробляти й упроваджувати різні технології розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців. Однак недостатньо вивченими залишаються питання гендерних особливостей творчого потенціалу особистості студента, що підтверджує актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Прискорений темп науково-технічного розвитку, перманентність і швидкість змін у всіх сферах людської діяльності, мозаїчність та візуалізація інформації – характерні ознаки сучасного соціокультурного простору. Загальні тенденції розвитку суспільства зумовлюють стимулювання людської діяльності в різних сферах, необхідність більш успішної реалізації людських ресурсів, насамперед творчого потенціалу окремої людини. Потреба суспільства у всебічній творчій активності людини зростає й вимагає формування діяльної, духовно багатой особистості, яка здатна творчо розв'язувати безліч різноманітних нагальних проблем, конструктивно працювати в динамічних умовах життя.

Теоретичний аналіз літератури дає можливість визначити надзвичайно широке розмаїття інтерпретацій поняття «творчий потенціал», які методологічно об'єднані в низку підходів.

Прихильники аксіологічного підходу визначають творчий потенціал як комплекс задатків, відпрацьованих умінь та навичок, здатність до дії й міру її реалізації в певній сфері діяльності (В. І. Гінецинський, М. С. Каган, О. В. Кір'якова та ін.).

Представники онтологічного підходу визначають творчий потенціал як характерну властивість індивіда, що визначає міру його можливостей у творчому самовдосконаленні й самореалізації (О. О. Довгань, М. В. Копосова, В. М. Ніколко та ін.).

Із позицій розвивального підходу до вивчення творчого потенціалу особистості це поняття визначається як сукупність реальних умінь і навичок, певний рівень їх розвитку (О. С. Анісімов, В. В. Давидов, Г. Л. Плихотніков та ін.).

У межах діяльнісного підходу це поняття розуміють як властивість, що характеризує міру можливостей особистості здійснювати творчу діяльність (Г. С. Альтшуллер, Г. Х. Валєєв, В. М. Жураковський, Ю. Н. Кулюткін, Н. В. Мартинович, В. О. Моляко, Л. В. Мещєрякова, В. Ф. Овчинников, В. Г. Риндак, О. К. Чаплигін). Причому

прихильники цього підходу відзначають, що при дослідженні творчого потенціалу надзвичайно важливо розглядати не лише сукупність властивостей, які становлять його структуру, а й характер та інтенсивність їх взаємозв'язку.

Подібні позиції щодо інтерпретації поняття «творчий потенціал» обґрунтовуються та знаходять підтвердження в дослідженнях прихильників енергетичного підходу, де творчий потенціал визначається як психоенергетичні ресурси особистості, що мають властивість «розряджатися» у творчих видах діяльності (Н. В. Кузьміна, М. Н. Столович, С. Ю. Степанов та ін.).

Значний внесок у розвиток дослідження творчого потенціалу зробили представники інтегративного підходу (О. Л. Алексєєва, С. Г. Глухова, О. О. Глуховська, П. Ф. Кравчук, О. М. Матюшкін, Я. О. Пономарьов, Т. О. Саламатова, О. К. Уразова й ін.). Особливо цінним для нашого дослідження є розуміння сутності творчого потенціалу як інтегративної властивості особистості.

За В. М. М'ясищевим, наприклад, потенціал особистості – це система її ставлення до зовнішнього світу й до самої себе. Ця вихідна теза, вочевидь, спиралася на ідею О. Ф. Лазурського про ендопсихіку та екзопсихіку [3]. Натомість Б. Г. Ананьєв у поняття потенціалу включав розвиток людини як особистості та як суб'єкта діяльності, відзначаючи, що у взаємозв'язках їхніх особливостей, зумовлених природними властивостями індивіда, й утворюється індивідуальність («глибина» особистості) [1, 68]. Тому потенції охоплюють здібності, обдарованість, спеціальні здатності, життєспроможність, працездатність. Водночас тенденції містять у собі спрямованість особистості, інтереси, мотиви, ціннісні орієнтації, потреби, установки, переконання, ставлення. До того ж відомий науковець наполягав на злитості потенцій і тенденцій людини, які урешті-решт визначають специфіку її індивідуальності.

Згідно з концепцією В. Н. Маркова активність і позитивність установок – фундаментальний фактор самореалізації потенціалу управлінців.

І. П. Маноха пропонує потенціал індивідуального буття людини розглядати як «явище, що відтворює генералізовані ознаки розгортання непересічної природи “Я” людини протягом її життя. Цей потенціал індивідуального буття постає як здатність людини актуалізувати протягом свого життя інтенції і потенції власного існування, вибудовуючи таким чином індивідуально неповторний “простір” і “час” буттєвої активності» [4, 36]. Дослідження обґрунтовує наявність

творчого та буттєвого потенціалів особистості, причому динаміка їх актуалізації відбувається за двома напрямками – «згортання» й «розгортання», які сутнісно протилежні, хоча й однаково сприяють актуалізації буттєвого потенціалу особи.

Отже, під потенціалом особистості слід розуміти динамічне інтегральне утворення, що визначає ресурсні можливості розвитку людини та її здатність до оволодіння й продуктивного здійснення різних видів діяльності.

Потенціал формується протягом усього життя, починаючи з дитинства і через підлітковий та юнацький вікові періоди. Тому людина на початку життєвого шляху прагне до розвитку свого потенціалу, а потім – до його повного розкриття. Б. Г. Ананьєв [1] підкреслював, що тенденції досягнень людини можуть не залежати безпосередньо від рівня та якості її потенціалу. Так, особа з великим потенціалом може ним не користуватися або, як кажуть, «закопати свій талант», що, із християнського погляду, є великим гріхом. Проте часто буває й таке, що не дуже потужний потенціал людина реалізовує повністю, тому вона має високі досягнення. Але кожен із нас може обирати такий шлях життя, який необов'язково пов'язаний із прагненням зайняти високі посади чи особливе місце в суспільстві.

Лінійні або рівневі уявлення щодо засобів реалізації потенціалу відображають уявлення про ієрархічну структуру суспільства, де верхні щаблі найбільш привабливі для кожного. Як прикладом тут можна навести підхід Л. А. Коростильової, яка виділяє чотири рівні самореалізації особистості: примітивно-виконавський, індивідуально-виконавський, реалізації ролей і норм у соціумі (з елементами духовного й особистісного зростання) та найвищий – смисложиттєвий і ціннісної реалізації (досягнення сутнісної автентичності) [3, 120]. Проте очевидно, що за сучасних умов будь-яка ієрархічна система стає одним із типів соціальних систем та організацій. Наприклад, О. Донченко й А. Овчаров виокремлюють чотири типи організацій за такими критеріями, як нормативність – креативність, інтегративність – диференційність, а саме: ієрархічну чи інтегративно-нормувальну, конкуруючу чи диференційно-нормувальну, консолідууючу чи інтегративно-творчу та індивідуаліську чи диференційно-креативну [3]. Усі ці типи організацій потребують різних за потенціями й тенденціями людей, а демократичне наповнення суспільного життя змушує кожну зрілу особистість постійно змінювати свій статус.

Узагальнення теоретичного матеріалу дало змогу виділити такі складові частини творчого потенціалу особистості, як мотиваційна, характерологічна та креативна.

Мета дослідження – теоретико-емпіричне вивчення творчого потенціалу особистості за його гендерною ознакою.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Емпіричну базу склали матеріали психологічного дослідження, яке проводилося на базі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Вибірку дослідження представили студенти юридичного факультетів (83 особи), серед них – 41 дівчина та 42 юнаки.

Більшість дослідників схиляються до думки, що найбільш ефективним способом дослідження творчого потенціалу є активна залученість особистості до творчої діяльності, прояв якої – рівень самореалізації особистості. З огляду на це для отримання більш повної інформації про різні структурні компоненти творчого потенціалу досліджуваних ми використали методіку САТ Е. Шострома. Вона дала можливість проаналізувати та порівняти особливості творчої дальності в межах кожної групи досліджуваних.

Узагальнений аналіз середніх значень, отриманих за кожною зі шкал, порівняно з максимально можливими, дав змогу виявити певні тенденції у відповідях досліджуваних.

Аналіз групових середніх засвідчив виявити, що психологічною особливістю самореалізації особистості жінок є яскраво виражене прагнення до самореалізації, соціально значущі установки й ефективність самовираження з пріоритетною орієнтацією на сімейні та міжособистісні стосунки.

Відмінною особливістю самореалізації особистості чоловіків (група I) за цією ж методикою є яскраво виражений контроль самовираження й егоцентрична мотивація, реалізована в професійній діяльності.

Для дослідження гендерних відмінностей за результатами цієї ж методики використано критерій кутового перетворення Фішера (Φ^*). Так, відповідно до отриманих результатів у чоловіків (група I) дещо більше виражена, ніж у жінок (група II), орієнтація на сьогодні (75,6 % та 51,7 %) та пізнавальні потреби (35,6 % і 20,7 %). Однак у жінок більше виражена, ніж у чоловіків, самоповага (35,6 % та 53,4 %).

Для дослідження *креативного блоку* творчого потенціалу студентів використано методіку вивчення загальних творчих здібностей людини М. С. Янцура. Вона дає нам можливість визначити рівень роз-

витку творчих здібностей досліджуваних. Аналіз середніх результатів по кожній із досліджуваних груп подано на рисунку 1.

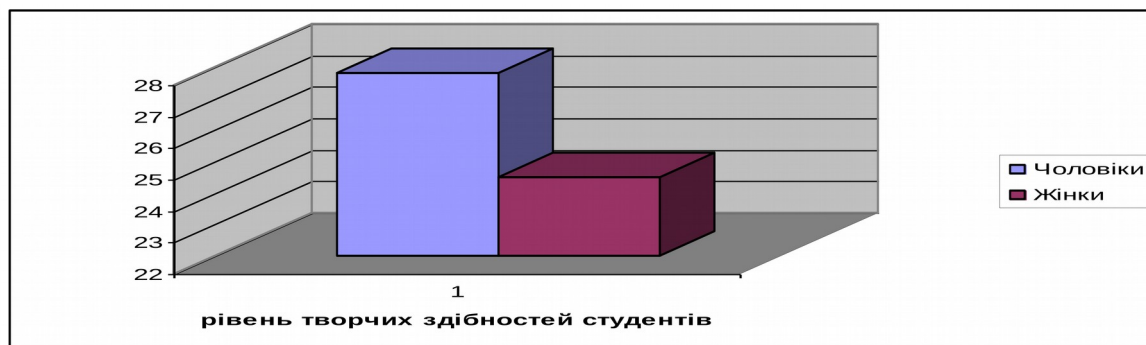

Рис 1. Розподіл середніх значень досліджуваних за методикою визначення творчих здібностей людини

Діаграма засвідчує незначний розрив у вираженні творчих здібностей між представниками жіночої та чоловічої статі. Так, для студентів групи I характерний високий рівень творчих здібностей ($X_{\text{сер}} = 27,8$ бали), у той час як для студентів групи II – середній рівень ($X_{\text{сер}} = 24,5$ бали). Ці результати характеризують чоловіків як таких, що мислять нестандартно, здатні до творчих варіантів у розв’язанні проблем; мають тенденцію до керування колективом у невизначених і критичних ситуаціях; часто заперечують розпорядження й норми, не звертаючи уваги на наявні звичаї; не схильні до сумнівів; розробляючи ідеї, не вважають за потрібне отримати підтримку керівництва.

Використання критерію кутового перетворення Фішера не дало змоги виявити статистично значущі відмінності для цих досліджуваних груп, що є підставою, щоб стверджувати про вплив гендерного чинника на креативність людини в межах нашого дослідження.

Наступним кроком нашої роботи було вивчення *мотиваційного блоку* творчого потенціалу студентів. Для цього застосовано тест гумористичних фраз (ТГФ) О. Г. Шмельова, В. С. Болдиревої, який дає змогу дослідити особливості мотиваційно-потребнісної сфери досліджуваних. Використання критерію кутового перетворення Фішера сприяє виявленню статистично значущих відмінностей для цих досліджуваних груп. Так, для студенток (група II) характерна мотивація самопрезентації (44,6 % та 25,0 %, відповідно). Це пояснюється тим, що жінки більш схильні до демонстрації й підкреслюють це за допомогою одягу, зовнішнього стилю. Що ж стосується шкали «сімейні негаразди», то варто відзначити, що роль установки більш впливова стосовно жіночої статі (64,3 % й 52,3 %). Ми вважаємо, що установка

на сімейні стосунки яскраво відображає сутність відповідних непорозумінь, які яскраво виражаються в сім'ї. Слід зауважити, що основні перешкоди в сім'ї, які призводять до негативних наслідків, – це конфліктні ситуації, непорозуміння, недовіра, неповага, зрада.

Виявити особливості мотиваційного компонента творчого потенціалу досліджуваних дає змогу також методика діагностики мотиваційних здібностей Ю. Куля. Як засвідчують отримані результати, чоловікам (група I) більш притаманне «домінування мотиву влади», на відміну від жінок (група II) (70,5 % та 47,3 %, відповідно). Ми пояснюємо такі особливості досліджуваних із погляду основних сфер їхньої життєдіяльності. Для чоловіків сферою реалізації все ж таки є професійна, і мотив влади при цьому відіграватиме першочергове значення. Для представниць жіночої статі така мотивація не актуальна. Адже основна сфера їх реалізації все ж таки сімейна. Також характерною мотиваційною тенденцією для чоловічої статі студентства (група I) є «контрольована влада» (79,5 % та 52,7 %), що підкреслює дисципліну й порядок у ділових стосунках. Водночас для студенток групи II домінуючим мотивом у стосунках є «мотивація спілкування та стосунків» (41,8 % і 18,2 % відповідно)

Отже, дослідження мотиваційних особливостей творчого потенціалу наших респондентів засвідчило, що для них характерні певні відмінності, які здебільшого пояснюються їх соціальними ролями.

Наступним кроком нашої дослідницької програми було вивчення *характерологічного компонента* творчого потенціалу студентів. Це завдання ми розв'язували за посередництвом методики 16-тифакторного дослідження особистості Р. Кетела.

Як засвідчують результати, для студентів чоловічої статі більш високими є показники інтелекту за фактором В «інтелект» (48,9 % та 26,4 %); нижчою є емоційна чутливість I «чутливість 2» (53,3 % і 71,7 %), вищою – соціальна недовіра L «підозрілість» (48,9 % та 37,7 %), чітко виражена домінантність у стосунках з оточенням E «домінантність» (91,1 % і 67,9 %) та вищий, порівняно із жінками, самоконтроль Q₃ «високий самоконтроль» (75,6 % та 67,9 %).

Узагальнення наших емпіричних досліджень характерологічного компонента творчого потенціалу студентів дає нам можливість охарактеризувати досліджуваних чоловічої статі (група I) як таких, що орієнтовані на пізнання, із високими творчими й інтелектуальними можливостями, чітко орієнтованими на соціальні досягнення в про-

фесійній сфері, владних, домінантних, не завжди емоційно чутливих, але стійких.

Водночас властивостями характерологічного блоку творчого потенціалу представниць жіночої статі (група II) є орієнтація на стосунки з оточенням, яскравість проявів емоційної сфери, іноді надмірна емоційність та чутливість, поступливість, нонконформізм.

У подальшій роботі в цьому напрямі для статистичної обробки отриманих результатів використовуватиметься коефіцієнт кореляції Пірсона.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Аналіз основних підходів до визначення структури творчого потенціалу особистості дав змогу виокремити низку властивостей, що об'єднують усі наявні структурні моделі та характеризуються як базові компоненти творчого потенціалу. Зазначені особистісні властивості доцільно об'єднати в три блоки: мотиваційний, креативний, характерологічний.

Наше дослідження актуалізувало проблему самореалізації особистості як форму прояву її потенціалу. Отже, самореалізація особистості – це спрямована самоактивність, причому відбувається вона не примусово, а за власним свідомим вибором і потребує надмірних психологічних та енергетичних витрат.

У процесі емпіричного дослідження встановлено значущі відмінності прояву основних компонентів творчого потенціалу студентів. Спільним для двох досліджуваних груп є орієнтація на розвиток творчих здібностей. При цьому для студентів чоловічої статі (група I) більш вираженими є домінування мотиву влади, контрольована влада, що підкреслює дисципліну та порядок у ділових стосунках, та мотивація спілкування й стосунків; вищі показники інтелекту, нижча емоційна чутливість, вища соціальна недовіра, домінантність у соціальних відносинах та високий самоконтроль.

Для досліджуваних жіночої статі (група II) характерні потреба в соціальних контактах та інтенсивність тієї енергії, яку респондентки здатні витратити для встановлення й підтримання міжособистісних взаємин. Важливою для студенток є також власна самопрезентація, що виразилася мотивом моди. Серед характерологічних властивостей творчого потенціалу для цієї групи досліджуваних домінуючими є висока емоційна сензитивність, нонконформізм та низький самоконтроль.

Проведена робота не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання структури творчого потенціалу особистості, визначення характеру взаємозв'язку його

основних компонентів і специфіки прояву на різних етапах особистісного розвитку. Запропонований творчий тренінг може доповнюватися та вдосконалюватися через залучення сучасних теоретичних і практичних підходів до розв'язання проблеми розвитку творчого потенціалу в період юності.

Список використаної літератури

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды : в 2 т. Т. 1 / Б. Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – 232 с.
2. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості-громадянина / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 144–150.
3. Исследование проблем психологии творчества / [отв. ред. Я. А. Пономарев]. – М. : Наука, 1983. – 336 с.
4. Маноха І. П. Психологія потенціалу індивідуального буття людини: онтологічно-орієнтований підхід : автореф. ... дис. д-ра психол. наук : 19.00.01 / І. П. Маноха. – К., 2004. – 45 с.
5. Петров К. В. Акмеологическая концепция творческого потенциала учащихся : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 19.0013 / К. В. Петров. – М., 2008. – 63 с.
6. Савчин М. В. Дослідження особистості в контексті духовної парадигми психології / М. В. Савчин // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : [б. в.], 2010. – Вип. 9. – 836 с.
7. Титаренко Т. М. Хлопчики та дівчатка: психологічне становлення індивідуальності / Т. М. Титаренко. – К. : Знання, 1989. – 48 с.
8. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
9. Хорошун А. А. Структурна організація творчого потенціалу особистості / А. А. Хорошун // Гуманітарні студії : [зб. наук. пр.] / [наук. ред. А. Конверський та ін.]. – К. : Київ. ВПЦ ун-т, 2007. – Вип. 2. – С. 149–156.
10. Щербакова Е. Е. Формирование педагогической креативности как фактора профессионального развития студентов / Е. Е. Щербакова // Мир психологии. – 2006. – № 1. – С. 142–151.
11. Яковлева Е. Л. Развитие творческого потенциала личности школьника / Е. Л. Яковлева // Вопр. психологии. – 1996. – № 3. – С. 28–34.